

Kosztolányi Dezső

"ZSIDÓ KÖZTÁRSASÁG"

A név - a két szó kapcsolása - különösen hangzik. Félig tragikusan, félig operettszerűen. De meg kell állapítanunk, hogy mindenki beszél róla. Talán azért, mert igazán senki se hisz benne. Angliában annyira foglalkoznak a zsidó köztársaság eszméjével, hogy már az elnököt is kiszemelték Zangwill Izrael, a gettótörténetek írójának személyében. A ghazai vereség pedig nem akadályozza őket, hogy tovább szőjék álmukat.

Ellenben az angolok e tekintetben nincsenek egyedül. Azt lehet mondani, hogy, kivéve a zsidókat, az egész világ velük együtt ábrándozik a zsidó államról. Wilson nyomatékosan és többször kijelentette, hogy a zsidó respublikának okvetlenül létre kell jönnie, világtörténelmi kötelesség a megteremtése. Francia részről is történtek hasonló enunciaciók. Mind ez ideig azonban csak az ellenség ajnározta a gondolatot. Ők a háború kezdete óta játszanak vele. Mi, úgy látszik, csak most kezdjük. Ezen a héten kezembe került a Reichsbote, s nem csekély meglepetésemre ez az ókonzervatív német újság is sorompóba száll a palesztinai zsidó állam érdekében, melyet a központi hatalmak nem kevesebb őszinteséggel akarnak, mint az ellenségeik. "Az erős Törökország - olvasom - évek óta szorgos politikai munka tárgya. Az eljövendő békében még inkább török szövetségesünk oldalán kell állnunk, hogy belső megerősödésre segítsük. Ehhez éppen nem megvetendő eszköz lenne a török fennhatóságtól szigorúan függő zsidó állam megteremtése, melynek azonban mégis módot nyújtanának arra, hogy népi sajátosságát is kifejtse. A zsidó született gyarmatos. Senki a világon nem tudja annyira kihasználni a rendelkezésére bocsátott előnyöket. Üzleti szelleme felnyitja Palesztina gazdag kincseit, erdőket irt, kútforrásokat lel, a legszebb gyümölcsöket szedi a földből, mert ha maga nem is mezőgazda, a fellahok közt elegendő munkaerőt talál. A török kereskedelem azért zsidó elemmel gyarapodva megizmosítja az állam egész testét. Aztán egy zsidó államegység alapítása a nyugtalan zsidó népnek új zártságot adna, és valódi - többé nem széttevő - erőt. Mint kereskedő állam Európa, Ázsia és Afrika sarkpontja lenne, mint gyarmatos nép jelentősen fölfrissítené a törökök felfrissítésre szoruló vérének. Minthogy pedig a zsidók politikailag többnyire a köztársaság felé hajlanak, ősi földjükön köztársaságot kell nekik adni. De a zsidó köztársaság minden időnkig az oszmán birodalom alkotó része marad!"

Íme: e cikk szerint már a központi hatalmak is egy gyékényen árulnak az ellenséggel: legalább a zsidó köztársaságot illetően. Őszintén szólva, nemigen értem, mi ez. Állam? Vagy álom? Álom az államról? Kiejtem kezemből a vén újságot, és szabadjára engedem a fantáziám. Nem tudom elképzelni, hogy zsidó barátaim közül kit jelöljek köztársasági elnöknek. Azt hiszem, hogy ők még egy fél percet se gondolkodtak a zsidó köztársaságról. Nyugodtan és elégedetten élnek közöttünk. Nincs zsidó irredentizmus. Mégis, megalakulna a zsidó köztársaság? Mondhatom, szívesen küldetném ki magam oda riportra. Elképzelem az új zsidó állam levelezőlapjait, melyeken, héber betűkkel ez áll: Zsidó Köztársaság, alatta pedig franciául: République Juive. Látom Jeruzsálem terein a Makkabeusok és Bar-Kochba diadalíveit. Érdekes

tudósítást küldenek a föléledt szinhedrionról és a zsidó parlament viharos üléseiről... Ne ítéljenek el ezekért az alaptalan, különös álmokért. Ha az államok, a komoly vasesegségek ennyire elvetik a sulykot, akkor megengedheti magának egy sokkal kevésbé komoly magánember is.

A zsidó állam tervét nem politikai, inkább lélektani okokból magyarázom. Azon a földön, Palesztinában, mindnyájan otthon vagyunk. Ősrégi emlékek, gyermekkori álmok fűznek hozzá. Én, aki keresztény vagyok, hatéves koromban a kis katolikus hittan színes képecskéin láttam a palesztinai pálmafákat, a jeruzsálemi templomot, azt a földet, melynek köveihez az apostolok csodás tettei fűződnek. A zsidók a prófétáikra, bölcseikre gondolnak s a ragyogó zsidó királyok tetteire. Aki mohamedán, annak a vérengző szultánok hadjáratai jutnak eszébe. Melyik nép nem vett részt a keresztes háborúban? Endre királyunk ide vonult, és a magyar lovagkor fényes szcénái itt játszódtak le. Napóleon Egyiptomból a Szentföldre vezette hadait. Később ez a föld a turisták álma. De a magyar király címei közt még ma is ott található: Jeruzsálem királya. Palesztinánál ma nincs nemzetközibb állam, ez mindnyájunk hazája. A Szent Sírt sok egyház és sok nemzetiség őrzi, katolikusok, görögkeletiek és puffadt ajkú, fekete turbános kopt papok. Jeruzsálemben angol fogadót lelsz, francia missziót és Österreichische Post-ot.

Hogy pedig az államok, melyek egymás halálos ellenségei, most együttesen egy új, régen megszűnt állam feltámasztásán töprengenek, annak is megvan a maga, nem politikai, de lélektani magyarázata. A világháborúban sok-sok államot döntöttek fel és semmisítettek meg. Helyre kell hozni a hibát. Már csak a lelkiismeret megnyugtatóására is jelét adják, hogy alkotni is tudnak. Teremtsünk egy új államot, melyet alig-alig akarnak azok, kik illetékesek lennének. Ebben a mozgalomban elől jár az angol állam, annyi kis állam hóhéra és magzatgyilkosa.

A jámbor népirtó, a puritán brávó, miután ölt: letérdepel az oltár elé, és imádkozni próbál.

Egyenlőség, 1917. május 19.

p.s.:

1917. november 9. | Nyilvánosságra kerül a Balfour-nyilatkozat

Szerző: Tarján M. Tamás

„Őfelsége [ti. V. György brit király] kormánya jóindulattal tekint a zsidó nemzeti otthon megteremtésére Palesztinában, és legjobb igyekezetével támogatja e célkitűzés

megvalósulását abban a [...] felfogásban, hogy sem a Palesztinában élő nem zsidó közösségek polgári és vallási jogai, sem a más országokban élő zsidók jogai [...] nem szenvedhetnek kárt."

(Részlet a Balfour-nyilatkozatból)

1917. november 9-én került nyilvánosságra Arthur James Balfour brit külügyminiszter Lionel Walter Rotschild bárónak írt levele, melyben – a kormány nevében – támogatását fejezte ki a Palesztinában kialakítandó „zsidó nemzeti otthon” tervezete iránt. Az egy héttel korábban kelt deklaráció ugyanakkor nem tisztázta, hogy London pontosan milyen keretek között képzei el a zsidóság közel-keleti honalapítását; részben ennek okán a Balfour-nyilatkozat az első világháború lezárása után szinte azonnal súlyos etnikai konfliktust idézett elő az arab őslakosság és a Palesztinába érkező telepesek között, mely napjainkban is rányomja bélyegét a térség viszonyaira.

A cionizmus születése – Kenyától az „ígéret földjéig”

A brit kormányok már a 20. század első éveiben intenzív kapcsolatba kerültek a – pesti születésű Herzl Tivadar által megalapított – Cionista Szervezettel, mely a zsidóságot nem vallási, hanem nemzeti közösségként határozta meg, és a társadalmi asszimiláció helyett a kivándorlást, egy önálló állam megalapítását tűzte ki célul. Az egyesület első kongresszusa után hat évvel, 1903-ban Joseph Chamberlain gyarmatügyi miniszter azt a javaslatot tette, hogy – az ún. Uganda-terv keretében – a zsidóság új otthonát a mai Kenya nyugati részén alakítsák ki, ám a cionizmus követői visszautasították a brit ajánlatot, mivel többségük a bibliai „ígéret földjén”, az ekkor török uralom alatt álló Palesztinában kívánt letelepedni.

Miután a mozgalom élén Háim Weizmann biokémikus lépett Herzl örökébe, a közel-keleti honalapításra vonatkozó elképzelés egyeduralkodóvá vált a cionisták körében. Ezzel együtt a világméretűnek szánt szervezet diplomáciáját is döntően befolyásolta az a tény, hogy – oroszországi születésű – elnöke Nagy-Britanniában élt. Weizmann és társai elsősorban a szigetország politikai és társadalmi elitjében kerestek támogatókat a cionizmus ügyének, és bár a fent említett Rotschild báró, Balfour, David Lloyd George, vagy Herbert Samuel személyében befolyásos pártfogókra tettek szert, az „áttörésre” egészen az első világháború derekáig várniuk kellett.

Az arab függetlenség ígérete

Mint ismeretes, a Közel-Keletet a levantei partvidéktől egészen a Perzsa-öböl és Mekkáig uralma alatt tartó – tehát Palesztina területét is birtokló – Török Birodalom 1914 októberében a központi hatalmak oldalán kapcsolódott be a küzdelembe. Az antant szövetségesek először frontális támadással próbálták térdre kényszeríteni a Portát, az 1915. évi gallipoli hadjárat kudarca után azonban taktikát váltottak, és a háterszág – függetlenségre vágyó – arab törzseinek fellázításával igyekeztek megtörni az oszmánokat.

1915 nyarától az egyiptomi brit főbiztos, Henry MacMahon levelezést folytatott Husszein bin Ali mekkai emírrrel, és ígéretet tett neki, hogy egy – általa kirobbantott – törökellenes felkelés győzelme esetén – néhány levantei tartomány kivételével – uralma alatt egyesítheti majd az arab területeket. Husszein az ajánlat hatására 1916 nyarán a Porta ellen fordult, és hadműveleteivel később jelentős segítséget nyújtott a Közel-Keleten harcoló brit erőknek. A török háterszág fellázításával egy időben ugyanakkor az antant hatalmak – titokban – érdekszférákra osztották fel a háborús győzelem után feldarabolásra ítélt Oszmán Birodalmat: az 1916 tavaszán megkötött Sykes-Picot-egyezmény értelmében a mekkai emírnek ígért birodalom jelentős része – az Arab-félszigettől északra eső terület – brit és francia védnökség alá került volna. A – később módosított formában érvénybe lépő – szerződés egészen a közelmúltig meghatározta a térség államhatárait.

Álom a zsidó befolyásról

Bár a londoni kormány a zsidók palesztinai honalapításának ügyéről már 1914 novemberében, néhány nappal a török hadüzenet elküldése után tárgyalt, a Közel-Kelet átrendezésére vonatkozó első tervek az ő érdekeiket látható módon figyelmen kívül hagyták. A cionisták Lloyd George pénzügyminiszter és Herbert Samuel támogatásával annyit értek, hogy a Sykes-Picot-egyezményhez csatolt térképen már feltüntették a zsidó államnak szánt területet, a „nemzeti otthon” hivatalos elismerése azonban csak az előbbi politikus 1916. decemberi kormányalakítása után került napirendre. Lloyd George, akit a párizsi békekonferencián később a „négy nagy” egyikeként tartottak számon, – elvi megfontolásokon túl – eredendően azért pártfogolta a cionizmus programját, mert úgy vélte, a közel-keleti zsidó haza megteremtése Nagy-Britannia pozícióit erősítené a térségben. A birodalom „köldökszinórján” függő állam kétségkívül megkönnyítette volna a Szezei-csatorna és az indiai birtokokra vezető útvonal ellenőrzését.

1917 őszén ugyanakkor már más körülmény is arra sarkallta a kormányfőt, hogy Balfour külügyminisztert a róla elnevezett nyilatkozat megírására utasítsa. A küzdelem harmadik esztendejében a világháború holtpontra jutott: bár az Egyesült Államok hadba lépése jelentős mértékben gyarapította az antant erejét, a februári forradalom által megrázott Oroszország gyengélkedése ezzel egy időben hasonlóan súlyos veszteséget jelentett a szövetség számára. A cionizmus ügyének pártfogói – maga a kormányfő és Balfour is – úgy ítélték meg, hogy a világszerte élő zsidóság szimpátiájának elnyerésével lehet átlendülni az egyensúlyi helyzeten, és erőt nyerni a központi hatalmak megtöréséhez.

Miután Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök tanácsadói közül – közismert módon – többen is szimpatizáltak a palesztinai zsidó államalapítás tervével, az 1917. november 2-i nyilatkozat támogatói abban reménykedtek, hogy ily módon motiválni tudják majd az Egyesült Államokat az – 1918 tavaszára ígért – európai mozgósítás felgyorsítására. A cionista törekvések nyilvános felkarolásától Oroszországban is komoly hatást vártak annak alapján, hogy a forradalomban a zsidóságnak meghatározó szerepet tulajdonítottak. Többen úgy vélték, a deklaráció a német társadalmat is sikeresen megoszthatja. Paradox módon a Balfour-nyilatkozat támogatói – akik a zsidók befolyását a szövetséges, semleges és ellenséges államokban egyaránt túlbecsülték – sok szempontból éppen azokból a sztereotípiákból merítettek bizalmat, melyek a korszak antiszemitáit is jellemezték.

A „zsidó nemzeti otthon”

1917 őszén ugyanakkor olyanok is szép számmal akadtak, akik ellenezték, hogy Nagy-Britannia látványosan a cionisták oldalán kötelezze el magát: a zsidó felmenőkkel rendelkező Edwin Samuel Montagu, a kabinet indiai ügyekkel foglalkozó tagja például azzal érvelt, hogy a nyilatkozat antiszemizmust gerjeszthetne szerte a világban. Az a dilemma is felmerült, hogy a brit diplomácia vajon hogyan lesz képes összeegyeztetni a palesztinai zsidó államot támogató deklarációt az arabokkal előzetesen megkötött egyezményekkel, valamint a népek önrendelkezési jogának elvével, mely a központi hatalmak ellen vívott háború legfőbb – erkölcsi – hivatkozási alapja volt.

E nehézségeket Balfour és minisztériuma – a francia és olasz szövetségesekkel folytatott egyeztetések után – oly módon igyekezett kiküszöbölni, hogy a Rotschildnak elküldött 1917. november 2-i nyilatkozat komoly hangsúlyt helyezett a Palesztinában élő arabok, valamint a diaszpórában maradó zsidóság jogainak kölcsönös sérthetetlenségére. A külügyminiszter a várható tiltakozó reakciókat oly módon is igyekezett tompítani, hogy a levélben a „nemzeti otthon” kifejezést használta – szándékosan nyitva hagyva ezzel a kérdést, hogy a Közel-Keletre betelepülő zsidó népesség milyen kollektív jogokat birtokol majd. A palesztin kérdést 1919 után

vizsgáló brit parlamenti bizottságok anyagainak tanúsága szerint Lloyd George és Balfour abban reménykedett, hogy az etnikai viszonyok kedvező változásával a cionisták államalapítása idővel zavartalanul lezajlik.

Szertefoszlott illúziók

A Balfour-nyilatkozat támogatóinak tévedése néhány hónapon belül megmutatkozott. A deklaráció 1917. november 9-i sajtómegjelenése a várakozással ellentétben – illetve annak okán, hogy a brit politikusok túldimenzionálták a zsidóság társadalmi befolyását – nem hatott serkentőleg az antant támogatóira; mi több, Oroszország a bolsevik hatalomátvétel után bejelentette békekötési szándékát, és a bizalmas cári diplomáciai iratok publikálásával kompromittálta korábbi szövetségeseit. A másik oldalon ugyanakkor a Balfour-nyilatkozat a vártnál jóval súlyosabb feszültséget okozott. A felbátorított zsidóság tömeges betelepülése már a háború végnapjaiban véres összecsapásokat eredményezett Palesztinában, amit 1919 után a tartományt mandátumterületként kormányzó Nagy-Britannia, majd 1947-ben az – önálló izraeli és palesztin állam megalapítását javasló – ENSZ is sikertelenül igyekezett orvosolni. Több évtizedes háborúskodás, számos felkelés és rengeteg kudarcba fulladt kompromisszumkísérlet után az erőszak napjainkban is markában tartja a térséget, és csupán halovány remény mutatkozik arra, hogy a békés együttélés valaha megvalósul majd.